

ԿԱՐԾԻՔ

Քնարիկ Հարությունի Սարգսյանի «Կատարի արտաքին քաղաքականության արաբական ուղղության առանցքային հիմնահարցերը (1970-ականներից մինչև 2021 թվական)» Է.00.02. «Համաշխարհային պատմություն» մասնագիտությամբ պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի համարատենախոսության մասին

Կատարը տարածքով և բնակչությամբ աշխարհի փոքր պետություններից մեկն է, որն ունի ածխաջրածինների խոշորագույն պաշարներից մեկն աշխարհում և աշխարհագրորեն սեղմված է տարածաշրջանային միմյանց հետ մրցակցող, այդ թվում՝ գաղափարական առումով, երկու խոշոր տերությունների միջև: Նման իրավիճակում գտնվող փոքր և համեմատաբար թույլ պետություններն դատապարտված են մեծ ջանքեր գործադրել՝ մեղմելու և չեզոքացնելու սպառնալիքները և «ոտքի տակ» չընկնելու համար: Այս առումով, փոքր և խոցելի պետությունները տարբեր մարտավարություններ են կիրառում, սակայն դրանք համադարման չեն և արդյունավետության առումով կախված են մի շարք հանգամանքներից, այդ թվում՝ տվյալ պահի իրավիճակից և համատեքստից: Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ գիտական ուսումնասիրության առումով Կատարը զգալի հետաքրքրություն է ներկայացնում թե՛ արդեն փորձարկված գործիքների, թե՛ իրավիճակային իմպրովիզացիայի տեսանկյունից: Արտաքին քաղաքականության վարման տեսանկյունից Կատարը հպճախ ընդհանուր օրինաչափությունից շեղվող դեպք է (deviant case) և դեպքային ուսումնասիրությունների համար հարուստ նյութի մատակարար:

Հենց վերոնշյալի համատեքստում պետք է դիտարկել և տեղադրել Քնարիկ Սարգսյանի ատենախոսությունը, որն իր ներդրումն է ունենալու Կատարի արտաքին քաղաքականության ուսումնասիրության ոլորտում՝ առաջարկելով երկու կարևոր բաղադրիչ՝ արաբական ուղղությունը որպես Կատարի արտաքին քաղաքականության համակարգաստեղծ ուղղություն և արտաքին քաղաքականության էվոլյուցիայի

պատմական փուլայնացում, որոնք էլ ապահովում են աշխատանքի գիտական նորույթը:

Աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, չորս գլուխներից և եզրակացությունից: Ներածությունում հիմնավորվում է թեմայի արդիականությունը, ձևակերպված են նպատակը, հինգ խնդիրները, նորույթը, մեթոդաբանությունը (պատմական փուլայնացում, պատմահամեմատական մեթոդ, որակական բովանդակային վերլուծություն) և տեսական-հայեցակարգային շրջանակը՝ կառուցվածքային ռեալիզմ, «հավասարակշռում/ուժեղին հարում/ինքնաապահովագրում», Հոլսթիի «դերի տեսություն», Զուպանչիչի «նորմատիվ ուժ», Կամրավայի «նուրբ ուժ», Գալենայի «վարձակալված ուժ», Մերինգոնի «ուշ նուրբ ուժ»: Գիտական վարկածն այն է, որ արաբական ուղղությունը Կատարի արտաքին քաղաքականության համակարգաստեղծ առանցքն է:

Առաջին գլուխը՝ Կատարի պետության ու արաբական ուղղության ձևավորումը, ներկայացնում է փոքր պետությունների արտաքին քաղաքականության ուսումնասիրության տեսական-հայեցակարգային հենքը և հիմնավորում դրա կիրառման անհրաժեշտությունը կատարական ֆենոմենը բացատրելու համար:

Հաջորդ ենթագլուխներում ներկայացվում են անկախության հռչակման նախադրյալները՝ խալիֆայության շրջանից մինչև պորտուգալական և օսմանյան ազդեցությունը, Ալ Խալիֆաների գործոնը, նավթի հայտնաբերումը, պանարաբիզմի ներթափանցումը, անկախ պետականության հռչակումը՝ Դոհայի դիրքավորումն արաբական աշխարհում, ինտեգրումը ԱՊԼ և ԾՀԽ կառույցներին (1981 թ.), Իրան-իրաքյան պատերազմի ընթացքում «երկակի դիրքորոշումը»: Առաջին գլխի վերջին ենթագլուխը նվիրված է սահմանային խնդիրներին՝ Բահրեյնի հետ Զուբարայի, Հավար կղզիների և Ֆաշտ Ալ Դիբալի վեճերը (1986 թ. միջադեպ, 2001 թ. Հաադայի վճիռ) և Սաուդյան Արաբիայի հետ Խոր Ալ Ուդեյդի հարցը (1992 թ. Խուֆուսի զինված բախում)

և եզրահանգվում է, որ հենց սահմանային ճնշումը դրդեց Դոհային տարանջատվել Ռիյադից և ձևավորել ինքնուրույն արտաքին քաղաքական գիծ:

Երկրորդ գլուխը քննարկում է Կատարի արտաքին քաղաքականության արաբական ուղղության զարգացումը 1990–1999 թթ.: Ծոցի 1990 թ. ճգնաժամը և Կատարի մասնակցությունը հակաիրաքյան կոալիցիային դիտարկվում է որպես նոր շրջափուլի կարևոր մեկնակետ: Ուսումնասիրվում է 1995 թ. անարյուն պալատական հեղաշրջումը և Համադ բին Խալիֆա Ալ Թանիի կառավարման առաջին տարիները՝ 1996 թ. «Աբու Ալի» հեղաշրջման փորձը, հարաբերությունների լարվածությունը Բահրեյնի ու ԱՄԷ-ի հետ և նախաձեռնողական քաղաքական կուրսի ձևավորումը:

Այս գլխում ներկայացվում է նաև 1990-ականներին Կատարի պաղեստինյան քաղաքականությունը՝ ՊԱԿ-ի հետ կապերի պահպանում, Իսրայելի հետ սահմանափակ գործնական շփումներ (առևտրային գրասենյակ) և ՀԱՄԱՍ-ի ղեկավարության հետ առաջին կապերը՝ որպես ապագա միջնորդական դերի նախադրյալ, ինչպես նաև վերլուծվում է «քաղաքական իսլամի» ներթափանցումը Կատար և «Մուսուլման եղբայրների» հետ համագործակցությունը՝ եզրակացնելով, որ այն գաղափարական նույնականացում չէր, այլ գործիքային ընտրություն: Առանցքային փաստ է շարժման կատարական ճյուղի 1999 թ. Ինքնալուծարումը: Դոհան օգտագործեց ցանցի ներուժը՝ միաժամանակ բացառելով ներքին ընդդիմադիր դաշտի ձևավորումը:

Երրորդ գլուխը նվիրված է արաբական ուղղության ուսումնասիրությանը 2000-ականներին: Միջնորդությունը ներկայացվում է որպես արաբական ուղղության առանցքային գործիք՝ ամրագրված Կատարի սահմանադրության 7-րդ հոդվածում և տեսականորեն մեկնաբանված Բերկովիչի միջնորդության տեսության, Զարթմանի «հասունացման տեսության» և «չեկային գրքույկի դիվանագիտության» հասկացության միջոցով: Երեք դեպքի ուսումնասիրություն՝ Լիբանանի 2008 թ. ճգնաժամը և Դոհայի համաձայնագիրը, Սուդանի/Դարֆուրի կարգավորման գործընթացը, Եմենում

միջնորդությունը: Ընդհանուր եզրահանգումն այն է, որ Դոհան չապահովեց երկարաժամկետ կարգավորում, քանի որ չունեի պայմանավորվածությունների կատարումը վերահսկելու մեխանիզմ, բայց նվազեցրեց լարվածությունը և բարձրացրեց իր միջազգային կշիռը:

Գլխավում վերլուծվում է նաև 2000-ականների պաղեստինյան քաղաքականությունը՝ երկրորդ ինթիֆադան և իսրայելական գրասենյակի փակումը, 2002 թ. «Արաբական խաղաղության նախաձեռնությունը», Արաֆաթի մահից հետո ձևավորված նոր իրավիճակը և Դոհայի աճող դերը ներպաղեստինյան երկխոսությունում:

Եզրափակիչ՝ չորրորդ գլուխն ուսումնասիրում է Կատարի արտաքին քաղաքականության կերպափոխումները 2011–2021 թթ.: «Արաբական գարունը» շրջադարձային կետ դարձավ Կատարի արաբական քաղաքականության գործիքակազմում ևս մեկ գործիքի՝ «միջամտության» կիրառման համան: Որպես դեպքեր ուսումնասիրվում են Եգիպտոսը և «Ալ Ջազիրայի» դերը, Եմենը, Լիբիան՝ որպես հեղափոխության արտաքին հովանավոր, հետհեղափոխական Թունիսը, սիրիական ճգնաժամը, Բահրեյնը: Այս տասնամյակը Կատարի համար նշանավորվեց նաև հարևան արաբական երկրների հետ դիվանագիտական առճակատումով և նրանց կողմից շրջափակումից: Հեղինակը նշում է, որ ճգնաժամը դարձավ Դոհայի արտաքին քաղաքական ինքնուրույնության փորձաքար և խթանեց արտաքին կապերի դիվերսիֆիկացումը:

Եզրակացությունում առաջարկվում է եռափուլ պարբերացում՝ 1971–1994 թթ. (ինստիտուցիոնալ ձևավորում և ինտեգրում), 1995–2010 թթ. (նախաձեռնողական, բազմավեկտոր քաղաքականություն՝ միջնորդություն, տեղեկատվական ազդեցություն, ոչ պետական դերակատարներ), 2011–2021 թթ. (միջամտողական փուլ և ճգնաժամ): Ամրագրվում է, որ գործիքակազմի արդյունավետությունը պայմանավորված էր ոչ թե առանձին գործիքներով, այլ դրանց փոխլրացնող

կիրառմամբ, և որ արաբական ուղղությունը ոչ թե աշխարհագրական ուղղություն է, այլ Կատարի արտաքին քաղաքականության համակարգաստեղծ առանցք:

Աշխատանքի կառուցվածքը և բաժանումը չորս գլուխների ամբողջությամբ համապատասխանում են դրված նպատակին ու խնդիրներին, վերլուծության կիրառվող մեթոդները համարժեք են աշխատանքի տրամաբանությանը և էպիստեմոլոգիային:

Ուսումնասիրությունն իրականացվել է սկզբնաղբյուրների, մամուլի հրապարակումների և թեմայի վերաբերյալ առկա գիտական գրականության հենքի վրա, որոնք հեղինակի վերլուծական աշխատանքի հետ փոխլրացրել են միմյանց՝ ապահովելով թե՛ ընդգրկունություն, թե՛ որոշակի խորություն:

Կարևոր է, որ հեղինակը ներածությունից բացի նաև առանձին ենթագլուխ է հատկացրել տեսական հենքը նկարագրելու և դրա կիրառման արդարացվածությունը ցույց տալու համար: Կատարի արտաքին քաղաքականությունն ուսումնասիրվում է երկու հարթությունում՝ պատմական հենք և համատեքստ, որի շրջանակում քննարկվում են արտաքին քաղաքականության վարման մարտավարությունը, մոտեցումները և գործիքները՝ ապահովելով պատմագիտական բնույթի եզրահանգումներ:

Քնարիկ Սարգսյանը որպես նորույթ առաջարկում է պատմական փուլայնացումը և արաբական ուղղության համակարգաստեղծ բնույթը: Հեղինակը Կատարի արտաքին քաղաքականության զարգացումը բաժանում է պատմական փուլերի, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի իր նախադրյալները, շրջադարձային կետերը և յուրաքանչյուր փուլում կիրառված հիմնական մարտավարությունները:

Աշխատանքի առանցքային արժանիքն է նաև ժամանակային ամբողջականությունը, քանի որ ամբողջության մեջ ուսումնասիրվում է Կատարի արտաքին

քաղաքականության առաջին կես դարի պատմությունը՝ անկախության հռչակման պահից մինչև 2021 թվական:

Ատենախոսությունում առկա են տարաբնույթ մի քանի խնդիրներ և բացթողումներ, որոնք չեն նսեմացնում կատարված մեծ աշխատանքը և այդ աշխատանքի արժանիքները և կարող են շտկվել հետագայում, եթե հեղինակը որոշի մենագրություն հրատարակել:

Գիտական վարկածը ձևակերպված է որպես պնդում («արաբական ուղղությունը Կատարի արտաքին քաղաքականության համակարգաստեղծ առանցքն է»), բայց ոչ որպես ստուգելի դրույթ: Համակարգաստեղծ լինելը ենթադրում է համեմատություն այլ ուղղությունների՝ ամերիկյան, իրանական և այլն: Աշխատանքում այդ համեմատության համար ավելի շատ օրինակներ են բերված արաբական ուղղությունից: Կամրավայի «նուրբ ուժի» առաջին բաղադրիչը՝ արտաքին ամերիկյան) անվտանգային հովանավորությունը, աշխատանքում կարելի էր քննարկել որպես արաբական ուղղության հետ մրցակցող գործոն:

Խնդիրներից մեկն առնչվում է արաբերեն գրականության սակավությանը՝ հաշվի առնելով, որ հեղինակը ներածությունում ընդգծում է արաբերեն աղբյուրներից օգտվելու հանգամանքը: Ցանկի «Արաբերեն մասնագիտական գրականություն և մամուլի նյութեր» բաժինը պարունակում է ընդամենը երեք միավոր՝ 342-ից: Աշխատանքում քիչ են օգտագործվել կատարական արաբալեզու մամուլի, արաբական ակադեմիական պարբերականների նյութեր, ինչպես նաև արաբերեն բնագիր փաստաթղթեր ու պաշտոնական ելույթներ, որոնք կօգնեին լույս սփռելու հատկապես սեփական դերի ձևակերպման հարցի վրա:

«Ալ Ջազիրան» ատենախոսության մեջ միաժամանակ և՛ ուսումնասիրության առարկա է՝ որպես կատարական ազդեցության գործիք, և՛ հղվող աղբյուր: «Ալ Ջազիրա»-ի դերակատարության և նշանակության մասին առկա է մեծածավալ ակադեմիական գրականություն: Աշխատանքը կշահեր, եթե հեռուստաընկերության նշանակությունը

ներկայացվեր ոչ թե ինքնին ենթադրվող, այլ այդ ուսումնասիրություններն օգտագործվեին ազդեցության բաղադրիչների և մեխանիզմների վերլուծության համար: «Ալ Ջազիրան» ողջ ատենախոսության մեջ ներկայացվում է որպես առանցքային գործիք, սակայն նրան նվիրված առանձին ենթազույս չկա, իսկ նյութը ցրված է գլուխներում: Հաշվի առնելով եզրակացության մեջ դրան տրվող կշիռը՝ որպես միջազգային հեղինակության բարձրացման և տարածաշրջանային ազդեցության ամրապնդման գործիք, առանձին ենթազույսը կամ ենթազույսներից մեկում հանգամանալից քննարկումն արդարացված կլիներ:

Բահրեյնին նվիրված 4.1.6 ենթազույսը (երկու էջ) անհամաչափորեն կարճ է իր վերլուծական կարևորության համեմատ: Հենց Բահրեյնն է այն դեպքը, որտեղ Կատարը, որը քննարկման առարկա մյուս երկրներում աջակցել էր հեղափոխական գործընթացներին, միացավ ՕՀԽ-ի գործընկերներին՝ զանգվածային հակակառավարական շարժումը ճնշելու համար: Այս ակնհայտ տարբերվող դեպքն արժանի է առանձին, ընդլայնված քննության:

Միջամտություն» հասկացությունը չորրորդ գլխի առանցքային վերլուծական կատեգորիան է, բայց չի սահմանվում գործառնականորեն և օրինակ, պարզ չէ, թե հեղինակը որ շեմից սկսած է աջակցությունը որակում միջամտություն:

Ատենախոսության ներածությունում «գ» կետում նշված է, որ խնդիրներից մեկն է գնահատել կիրառված գործիքակազմի «արդյունավետությունն ու սահմանափակումները», սակայն արդյունավետության չափանիշները հստակ ձևակերպված չեն, գնահատականները գերազանցապես որակական են («բարձրացրեց հեղինակությունը», «նպաստեց լարվածության նվազեցմանը»): Ցանկալի էր առաջարկել գոնե մի քանի ցուցիչ՝ համաձայնագրերի կենսունակության ժամկետը, դրույթների կատարման աստիճանը, ներդրված ռեսուրսի և ստացված արդյունքի հարաբերակցությունը և այլն:

Համեմատական գործիքի կիրառումն առավել արդյունավետ կլիներ, եթե Օմանի միջնորդական փորձի հետ համեմատություն արվեր (որը նույնպես «խորշային դիվանագիտության» դասական օրինակ է), ինչը թույլ կտար ավելի հստակ ցույց տալ կատարական մոդելի յուրահատկությունը:

Մեթոդաբանական մասում նշված որակական բովանդակային վերլուծության մեթոդը գործիքայնացված չէ և ներկայացված չէ կիրառման հաջորդականությունը, նշված չեն ո՛չ վերլուծված տեքստերի ընտրանքի սկզբունքը, ո՛չ կատեգորիաները:

Եվս մեկ անգամ ընդգծենք, որ նշված խնդիրները չեն ստվերում ներդրված մեծ ջանքերն ու աշխատանքի արժանիքները: Քնարիկ Սարգսյանն արժանի է իր հայցած պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանին:

ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի
ավագ գիտաշխատող, պ.գ.թ. Մուշեղ Ղահրիյան

08.03.2026

Հասցեագրում է՝ Երևանի Ն. Պարսեղյան

Արևելագիտության ինստիտուտի
գրադան խմբակ

